

РОЗВИТОК СЛОВЕСНОЇ ДІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СТУДЕНТСЬКОГО ТЕАТРУ

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах якісних змін у соціальному, економічному та культурному житті нашої держави постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти, метою якої є: формування творчої особистості, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення.

Вища школа торкається багатьох питань професійної підготовки фахівців, серед яких важливе місце належить проблемі формування висококваліфікованих педагогічних кадрів, фахівців нового рівня, педагогів-майстрів, які досконало володіють професійними вміннями, зокрема, майстерністю мовлення.

Мова є однією з характерних ознак сучасної нації. Основна функція мови – засіб спілкування, збереження і передачі знань, взаємного розуміння. За допомогою мови відбувається обмін інформацією, передача певних знань однією людиною іншій, обмін думками, життєвим досвідом тощо. Звичайно, мова розвивається в умовах живого спілкування між співрозмовниками, вона є невід'ємною від мовлення – індивідуального психічного процесу; засобу мислення і поведінки людини; засобу зв'язку і передавання інформації. Не треба доводити, що мовлення є одним із основних інструментів професійної діяльності фахівців, в основі яких лежить спілкування з людьми шляхом мови, де слово є могутнім знаряддям впливу на розум і серце.

Проблеми розвитку мовлення педагога викликають безпосередній інтерес і постійно перебувають у полі зору вітчизняних науковців. Сучасні розвідки з зазначеної проблеми акцентують увагу на

формуванні професійно-педагогічної комунікації спеціальними дисциплінами навчальних планів ВНЗ.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями розвитку мовлення вчителя переймалися такі відомі педагоги як Н.Д. Бабич, В.А. Кан-Калик, А.П. Коваль, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та інші. На сьогодні, для студентів університетів та викладачів надруковано велику кількість підручників з виразного читання, культури мовлення, мистецтва сценічного мовлення та мовленнєвої комунікації.

На увагу заслуговують дослідження сучасних науковців: Н.П. Волкової, Д.В. Будянського, І.А. Зязюна, А.П. Овчиннікової, Г.М. Сагач та інших. Проте дослідження вчених з розвитку мистецтва мовлення у площині студентського театру ще не знайшли належного обґрунтування, що й визначило мету цієї роботи. Тому **метою статті** є основні методи та форми розвитку словесної дії майбутнього вчителя в умовах студентського театру.

Виклад основних положень. На думку відомого педагога В.О. Сухомлинського, мистецтво мовлення педагога, вихователя, це мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Автор численних праць і наукових статей доводить, що слово є «могутнім інструментом, без якого немає школи і педагогіки». Він дуже влучно визначає роль слова вчителя у розвитку особистості дитини: «Слово – це ніби той місточок, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [2]. Так, слово – це дійсно місточок, через який можна достукатися, проникнути до найпотаємніших куточків людської душі. Тому дуже важливо, щоб у кожному слові викладача жила душа, пристрасність, його схвильованість, тільки тоді він буде здатен збудити думки, почуття дітей і вплинути на них.

Безсумнівно, до сказаного необхідно додати, що успіх педагогічної діяльності зумовлюють наступні параметри: вміння правильно, яскраво, образно, енергійно, чітко говорити; здатність

жестом, мімікою, поглядом передавати свої почуття й думки. Тільки таким висококультурним, педагогічно доцільним мовленням можна розвинути творчий початок особистості, збудити інтерес до живого слова і сформувані практичні вміння мистецтва мовлення майбутнього вчителя, що є базою професійного сучасного майстра своєї справи.

Як вже зазначалося вище, проблема формування професійно-педагогічної комунікації у вищих навчальних закладах вирішується завдяки спеціальним дисциплінам навчального плану: «Виразне читання», «Культура мови», «Сценічне мовлення», «Риторика», «Мистецтво сценічного мовлення та публічного виступу» тощо, застосовуючи при цьому методологічні засади театральної педагогіки.

Впевнені, що студентські театри вищих навчальних закладів є засобом професійного самовдосконалення особистості майбутнього вчителя. Саме унікальна синтетична природа діяльності театального колективу створює можливості для розвитку мовлення студента.

З метою ефективного розвитку словесної дії майбутнього вчителя у якості провідного напрямку навчально-виховного процесу студентського театру, на нашу думку, доцільно використовувати сучасні педагогічні тренінгові технології. При цьому зазначаємо, що треба досконало володіти такою технологією, розбиратися в її суті, чітко ставити мету, педагогічні завдання та поступово ускладнюючи їх, вирішувати. Тільки за таких умов розвиток словесної дії педагога у студентському театрі буде плідним і ефективним.

В контексті нашого дослідження під тренінговою технологією розуміється спеціальний тренінг з основних розділів мистецтва сценічного мовлення: техніки мовлення та логіки. Цілком закономірно, що саме система К.С. Станіславського як наукове обґрунтування виховання актора стала першоосновою для вдосконалення мовленнєвої підготовки та добору вправ тренінгу для учасників студентського театру, майбутніх педагогів.

Вважаємо, що викладач будь-якого напрямку – це також актор. І хоча він не на сцені театру, від нього вимагається володіння мистецтвом живого слова, тільки в умовах класу. Нагадаємо, що свого часу саме К.С. Станіславський вводить термін «словесна дія», який все більше і більше використовується у педагогічній практиці. У широкому розумінні цією дефініцією визначається професійне мовлення фахівця: голос і мова. Завдяки словесній дії вчитель здійснює інтелектуальний, емоційний, образний, моральний вплив на свого вихованця. Дійове слово переконує, викликає відповідні почуття, роздуми, формує певні ставлення до почутого від педагога. Безперечно, що правдива, емоційно забарвлена словесна дія залучає учнів до спільної праці, створює творчу атмосферу співпереживання. Проте, щоб досягнути таких результатів у мистецтві мовлення, підкреслюємо ще раз, доцільно використовувати студентському театрі тренінгові технології спеціального організованого навчання. Такі технології слугують для вдосконалення особистості, вирішують проблему розвитку словесної дії та відкривають майбутнім фахівцям шлях до творчості. Однак, необхідно чітко визначитися з етапами роботи та ставити конкретні дійові завдання перед учасниками студентського театру.

Метою нашого тренінгу за основними розділами мистецтва сценічного мовлення є підготовка мовного апарату особистості до педагогічно-сценічної діяльності. Під якою ми розуміємо, перш за все, оволодіння технікою мовлення – вмінням користуватися правильним диханням, своїм голосом і дикцією. До змісту тренінгу з техніки мовлення входять наступні етапи роботи зі студентами: 1. Підготовка тіла (фізичного апарату студента) до мовленнєвої діяльності (приведення у порядок зовнішнього вигляду, пластики тіла та психологічне налаштування на заняття); 2. Тренаж і розігрів активних органів мовного апарату (виконання артикуляційної гімнастики); 3. Розвиток професійного дихання (виконання дихальної гімнастики

О.М. Стрельнікової та цілого комплексу вправ на розвиток дихання); 4. Підготовка голосу до звучання (виконання українських лічилочок на одному диханні у русі); 5. Мовна постановка голосу (виконання вправ та гекзаметрів); 6. Робота над відпрацюванням дикції (виконання абеток, а також простих і складних скоромовок); 7. Розслаблення тіла (виконання спеціальних вправ на розслаблення та відпочинок тіла).

Підкреслюємо, що кожний перерахований етап роботи має конкретно визначену мету, на яку спрацьовують відібрані спеціальні вправи та літературні тексти. Проте, працюючи над невеликими за обсягом текстами, спрямовуємо увагу студентів на виховання навички «щохвилинного» народження слова, яке неможливе без постійної взаємодії з таким поняттям як образ внутрішнього бачення. Тож мовити, означає діяти, але діяти думаючи та народжуючи образне бачення. Тільки за таких умов словесна дія стає продуктивною та цілеспрямованою.

Багаторічний досвід роботи свідчить, використання тренінгової технології з починаючими учасниками студентського театру дає можливість за невеликий проміжок часу досягти високих результатів у розвитку мовлення майбутнього вчителя та відкрити йому шлях до творчості, для якої полем діяльності стане вистава. Тому наступним етапом роботи над мовленням педагога у студентському театрі є створення вистави, де словесна дія розглядається як живий контакт (взаємодія) з партнерами та оточуючим середовищем.

Створення вистави зі студентами – дуже захоплююча, цікава, але й складна праця. Загальновідомо, що слово – є одним із основних засобів театрального втілення драматичного твору, завдяки чому й народжується вистава. Безперечно, що в студентському театрі як і в професійному драматичному – найважливішим засобом театральної виразності є також слово, яке повинно бути вольовим, дійовим. Саме від словесної дії залежить побудова мізансцен вистави, існує також

взаємозалежність мовленнєвої характеристики образу і його пластичного рішення. Робота над мовленням у виставі – одне із найважливіших завдань навчально-виховного процесу студентського театру. Якщо мізансцена вважається мовою режисера, то слово і дія – мова актора. Тому що слово для актора є засобом боротьби досягнення мети, якою живе певний персонаж. Дійове слово завжди змістовне та багатогранне. Але у створенні образу, в сценічному спілкуванні важливо і правильне дихання, і поставлений голос, чітка, ясна дикція та логіка мови, складовими якої є: логічні наголоси, логічні та психологічні паузи, інтонація, мелодика, кінострічка бачень і підтекст. За К.С. Станіславським сенс творчості в підтексті. Автор вважав, що без підтексту слову нічого робити на сцені. Неодноразово нагадував акторам, що в момент творчості, слова від автора, а підтекст – від актора, який розкриває його своєю інтонацією мовлення, психологічною паузою і позамовними засобами вираження підсилення емоційності або інакше кажучи, невербальною комунікацією: очима, мімікою, жестами, пластикою тіла. Доповнюючи словесну дію, вона допомагає правильно і вичерпно передавати, адекватно сприймати думки. Відбувається цей процес, як правило, неусвідомлено, мимовільно, хоча за певної самоорганізації особистості його можна контролювати. Невербальна мова істотно впливає на взаємини, визначає емоційну атмосферу, самопочуття персонажів чи співрозмовників. К.С. Станіславський підкреслював, що руками актори висловлюють свої думки, а Є.Б. Вахтангов стверджував, що руки – очі тіла. погоджуємося з цими думками і вважаємо, що руки актора, як і руки вчителя є технічним засобом. Використання й розуміння вчителем невербальної мови допомагає істотно підвищити ефективність взаємодії та обміну інформацією. Отже, створюючи виставу вважаємо за необхідне обов'язково зосереджуватися на визначенні мовно-голосових проблем сценічного матеріалу, на цілому колі питань, які потребують найбільшої

уваги (жанр, стиль мовлення вистави; класика і сучасність; зв'язок мовлення з рухами тощо). Проте, у подоланні труднощів щодо розвитку та відшліфування словесної дії вистави корисна індивідуальна робота з акторами над роллю, яка включає до себе наступні параметри: визначення точних сценічних задач і зв'язування їх з мовленнєвою поведінкою актора (неточність акторської позиції, а саме його задач, мотивів, вчинків позбавляють актора внутрішньої активності, спричиняють неточність мовленнєвого впливу; розкриття мовленнєвої характеристики образу у відповідності з задумом вистави; робота над дієвістю мовлення; боротьба з багатонаголошеністю мовлення; визначення у діалогах, монологіях «опорних» слів, фраз, важливих для сприйняття подій і надзавдання вистави; робота над монологом: точна побудова словесної дії, визначення задач в епізодах і пошук виразних мовленнєвих пристосувань (недопустимість підмінювання словесної дії непотрібним пафосом, декламацією; пошук і знаходження мізансцен тіла у процесі мовлення вистави; виявлення недоліків мовлення (орфоепічних, дикційних, голосових) і розробка комплексу вправ для виправлення недоліків та закріплення тих мовленнєвих навичок, які відповідають даній виставі.

Отже, згідно такої схеми роботи над словесною дією персонажа під час створення вистави, учасник студентського театру підіймається на новий щабель опосередковування, тому що йому запропоновані не тільки обставини дії, але й невластивий для нього як людини в житті характер мови. А це вже означає зовсім інший спосіб мислення, почуттєвості, вираження внутрішнього життя. Досягнення такого результату свідчить, що душевний та фізичний апарат виконавця працюють на сцені органічно за усіма законами природи людини.

Хочеться зосередити увагу ще на одному, на нашу думку, дуже важливому моменті – роботі над діалогами вистави, оскільки саме в діалозі розкриваються позиції, інтереси, погляди, смислове

навантаження, самовизначення, вплив персонажів одне на одного. Пройшовши у студентському театрі школу діалогічного спілкування, майбутній педагог зуміє побудувати свій урок як діалогічну взаємодію і навчить учнів висловлюватися та вести діалог, який у сучасному світі є потужним засобом забезпечення активної взаємодії суб'єктів. За академіком І.А. Зязюном діалог «набув останнім часом нового смислу і соціальної цінності у побудові реальних суб'єктивних позицій людини і як найбільш дійовий засіб побудови складних систем відношень на різному рівні і в різних просторах сучасного суспільного життя, що стає важливим творцем історично нової соціальності. Він є необхідною умовою розгортання і розвитку міжособистісних, між групових, міждержавних суб'єктивно значущих відносин: освітньо-виховних, культурних, економічних, політичних і т. д.» [1, с.602].

Висновки. Використання у навчально-виховному процесі студентського театру спеціального тренінгу з основних розділів мистецтва мовлення та сценічне втілення п'єси дають можливість студентам оволодіти живим словом на високому професійному рівні. Унаслідок чого майбутній педагог зуміє активно впливати на свідомість учнів, передавати їм свої почуття, уявлення, бачення, знання, досвід, змушувати їх відчувати, думати, розмірковувати та вести діалог.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Надалі планується більш детальний розгляд тренінгової технології спеціально організованого навчання для професійного вдосконалення особистості майбутнього педагога в умовах діяльності студентського театру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 – ти т. Т. 5. Статті. –
К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.